

Dlaczego wspaniała architektura wczesnego modernizmu ukraińskiego jest mało znana w świecie i niepopularna na Ukrainie

Why the magnificent architecture of early Ukrainian modernism is little known in the world and is not popular in Ukraine

Alexander Bouryak, Maria Rusanova

Charkowski Narodowy Uniwersytet Budownictwa i Architektury
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

Ukraina w okresie międzywojennym była jednym z najciekawszych laboratoriów architektury i urbanistyki ruchu nowoczesnego. W Ukraińskiej Republice Radzieckiej modernizm w architekturze rozwijał się od połowy lat 20. XX w. przynajmniej do połowy lat 30. XX w., kiedy został zastąpiony narzuconą odgórnie „architekturą podporządkowania dziedzictwa”¹. Na zachodzie, przede wszystkim na ziemiach ukraińskich wówczas należących do Polski, pierwsza fala modernizmu trwała dłużej i została wstrzymana dopiero wybuchem II wojny światowej².

Architektura i urbanistyka modernizmu ukraińskiego skalą budownictwa znacznie przewyższały wówczas inne kraje europejskie, ustępując jedynie Rosji radzieckiej. Jednocześnie ich obecność w prasie fachowej, a w konsekwencji także popularność w ZSRR i za granicą, były bardzo niewielkie.

W strukturze kompleksu rządowego w Charkowie, ówczesnej stolicy Ukraińskiej SRR, wzniesiono największe na świecie realizacje wczesnego modernizmu: unikalny kompleks Domu Państwowego Przemysłu (Derzhprom)³ (il. 1), Dom Organizacji Projektowych (il. 2), Poczta Główną (il. 3), hotel International (il. 4), Pałac Kultury Kolejarzy (il. 5) i wiele innych. Jednocześnie budowano gmachy instytutów i trustów, kompleksy mieszkalne w nowym centrum, a także obok zakładów „miasta liniowego” przy alei Moskiewskiej. Dla architektury okresu pierwszej stolicy utrwalono się ogólne określenie „konstruktywizm charkowski”. Intensywne budownictwo mieszkaniowe i społeczno-kulturalne miało miejsce również w innych

ośrodkach przemysłowych: Dniepropietrowsku, Kijowie, Ługańsku, Odessie, Zaporozżu.

Ale na łamy prasy architektonicznej, zwłaszcza głównego organu konstruktywizmu – magazynu „SA” – z całej różnorodności rewolucyjnej architektury ukraińskiej trafiają tylko Dnieprzańska Elektrownia Wodna DniproHES⁴ (il. 6), stosunkowo niewielki Klub Budowniczych⁵, warianty rozwiązań dla dworca kolejowego w Kijowie⁶ (il. 7), niezrealizowany projekt konkursowy dla teatru muzycznego oraz zwycięskie

4. Vesnin V., Collie N., Orlov G., Andreevsky S., Korzhinsky V. *Dneprostrai. Draft building hydrostants - architectural control group dniprostroyaya*, [w:] *Sovremennaya arkhitektura* [Architektura nowoczesna], 1929, nr 6, s. 185-210.

5. Shteinberg Y., Malosemoff I., Milinis I., *Builders' Club, Kharkiv*, [w:] *Sovremennaya arkhitektura* [Architektura nowoczesna], 1927, nr 3, s. 91.

6. Rotert P., Shteinberg Y., Magulenko F., *Railway Station in Kiev*, [w:] *Sovremennaya arkhitektura* [Architektura nowoczesna], 1928, nr 3, s. 91.

1. Plac Wolności (dawny plac Dzierżyńskiego) w Charkowie. Zdjęcie lotnicze V.L. Bysova, publikowane za zgodą autora

1. Freedom Square (former Dzerzhinsky Square) in the city of Kharkiv. Aerial photo by V.L. Bysov, published with the consent of the author of the picture.

1. Khazanova V.E., *Arkhitektura SSSR 1930-kh godov* [Architektura ZSRR w latach 30. XX w.], [w:] *Lyudi i sud'by. XX vek. Kniga ocherkov* [Ludzie i ich losy. XX wiek. Zbiór esejów], 2005, s. 400.

2. Buryak A., *The second wave and the heritage of soviet avant-garde*, [w:] *Architecture of Ukraine 1955-1975. The second wave of modernism*, Charków 2013, s. 30-31.

3. Buryak A., Kraizer I. *Between constructivism and art deco. Stylistic attribution of the Dzerzhinsky square (presently Freedom square [Ploshchad Svobody] in Kharkov)*, [w:] *Heritage at risk. Preservation of 20th century Architecture and world Heritage*, materiały konferencji naukowej, Moskwa 2006, s. 49-51.

2. Dom Projektów na pl. Wolności 4, Charków, Serafimov S., Zandberg-Serafimova M., 1931-32 (zdjęcie z lat 30. XX w. z archiwum A. Bouryaka)

2. The House of Projects on Sq. Svobody 4, Kharkiv, Serafimov S., Zandberg-Serafimova M., 1931-32 (photo from the 1930s from the archive of A. Buryak)

prace w konkursie na Poczta Główną w Charkowie⁷ – czyli budowie i projekty moskiewskich konstruktywistów, członków Stowarzyszenia Architektów Nowoczesnych (OSA). Zachód dowiadywał się o osiągnięciach radzieckiej awangardy architektonicznej także z wypowiedzi konstruktywistów. Pisma architektoniczne z lat 20. XX w. nie były prasą, ale raczej ulotkami bojowymi walczących ze sobą grup twórczych. Promowano w nich prace „swoich”, a projekty i budynki „obcych” stawały się najczęściej przedmiotem zacieklej krytyki, lub, w najlepszym razie, nie mówiono o nich wcale.

Derzhpromu i innych gigantów ukraińskiej awangardy nie uwzględniono również w profesjonalnych źródłach literatury lat 30. i 50. XX w., ani jako uznanych arcydzieł nowej architektury radzieckiej, ani jako przedmiotu ostrej krytyki „cudzego” konstruktywizmu⁸. Pochodzący z Leningradu Sergey Serafimov, Alexander Dmitriev, Samuel Kravets, Mark Felger i moskwianin Arkady Mordvinov, twórcy większości obiektów nowego ośrodka metropolitalnego w Charkowie, ortodoksyjnymi konstruktywistami nie byli. Ale charkowianie Grigory Yanovitsky i Yakov Shteinberg, autorzy hotelu Internacjonal i budynku Komitetu Centralnego Partii, byli przywódcami ukraińskiego oddziału OSA. Oba te obiekty zostały jednak ukończone, gdy magazyn konstruktywistyczny był już zamknięty. Budynek partii był *a priori* poza zasięgiem krytyki, a hotel w 1937 r. otrzymał złoty medal na wystawie światowej w Paryżu⁹, więc krytykować go było nieuzasadnione. Tym niemniej, podobnie jak

3. Poczta na placu Dworcowym 2, Charków, Mordvinov A., 1928-30 (zdjęcie z lat 30. XX w. z archiwum A. Bouryaka)

3. Post Office at the Railway Station Square, 2, Kharkov, Mordvinov A., 1928-30 (photo from the 1930s from A. Buryak's archive)

osiągnięcia współczesnej architektury ukraińskiej, obiekty te nie doczekały się wzmianki w profesjonalnej literaturze z tych lat. Tak więc „konstruktywizm charkowski” zasadniczo okazał się być niewygodny i dla władzy i dla modernistów-doktrynerów. Usiłowano o nim nie mówić.

Wiele wybitnych zabytków ukraińskiej architektury modernizmu ucierpiało podczas II wojny światowej, a po wojnie zostało odrestaurowanych w innym, klasycyzującym stylu. Los ten spotkał charkowski Dom Projektów i Dom Kooperacji, hotel Internacjonal, konstruktywistyczny kompleks Instytutu Inżynieryjno-Budowlanego (architekt Y. Shteinberg). Są to ogromne budynki, które po zmianie stylistyki przestały funkcjonować jako przykłady architektury nowoczesnej.

Konstruktywistyczny Klub Budowniczych w Charkowie został nieodwracalnie zniekształcony w wyniku dwóch odbudów – pod koniec lat 50. i w połowie lat 70. XX w. We wczesnych latach 60. XX w. zakończono odbudowę Domu Projektów, czemu również towarzyszyła niezwykle nieudana zmiana stylu. Szczególnie uwłaczające jest, że stało się to w latach, gdy w ZSRR odbyła się już ideologiczna rehabilitacja radzieckiego konstruktywizmu i podjęto nad nim badania naukowe.

Odnosnie badań. Wydawałoby się, że na początku lat 70. XX w., po opublikowaniu w Moskwie pierwszych opracowań poświęconych architekturze konstruktywizmu, sytuacja wreszcie weszła na pomyślny tor również dla badań nad arcydziełami ukraińskimi. Ale w połowie dekady tematy badań nad awangardą radziecką zostały po cichu stłumione „odgórnie”. Powodem ograniczania tych programów był prawdopodobnie fakt zbyt bliskiego zbliżenia się naukowców do faktycznych mechanizmów zmiany kursu ideologicznego w architekturze radzieckiej na początku lat 30. XX wieku. Tym niemniej przez dwa dziesięciolecia,

7. Golosoff P., *Post office in Kharkov*, [w:] *Sovremennaya arkhitektura* [Architektura nowoczesna], 1927, nr 6, s. 182.

8. Wyjątkiem jest dość szczegółowy opis budynku Derzhpromu (Gospromu) w wielotomowym dziele *Historia sztuki rosyjskiej*, red. I.E. Grabar (tom XI, *Sztuka radziecka z lat 1917-1934*, 1961, s. 646).

9. Protsenko M. Gostinitsa, «Internatsional»-«Khar'kov» – *krupneyshiy otel' Sovetskoj Ukrainy (k 75-letiyu)* [Hotel Internacjonal-Charków największym hotelem Ukrainy Radzieckiej (na 75-lecie)], [w:] *Aktual'ni problemy vitchyznyanoyi ta vsesvitn'oyi istoriyi. Zbirnyk naukovykh prats'* [Aktualne problemy historii krajowej i światowej. Zbiór prac naukowych], wyd. KhNU V.N. Karazin, Charków 2012, s. 205-212.

4. Hotel Internacional, plac Wolności 7, Charków, Janovitsky G., 1932-35 (zdjęcie z archiwum A. Bouryaka)

4. Hotel "International", Freedom Square, 7, Kharkov, Janovitsky G., 1932-35. (photo from A. Buryak's archive)

które minęły od neomodernistycznego przełomu roku 1955¹⁰, powstała nowa fundamentalna nauka o rosyjskiej awangardzie. Nazwiska i wydawnictwa Selima Khan-Magomedova¹¹ i Vigdarii Khazanovej¹² zyskały szeroką sławę w świecie architektury.

Tak się jednak złożyło, że historycy z Rosji radzieckiej badali i propagowali nie całą awangardę radziecką, ale właśnie awangardę i konstruktywizm rosyjski, a przede wszystkim moskiewski. Na Ukrainie po prostu nie zdążyli – ani wydać publikacji, ani włączyć ogromnej spuścizny lat 20. i 30. XX w. do rejestrów zabytków architektury i urbanistyki¹³. Ukraińska awangarda znów na długi czas straciła swoją szansę na wpisanie do historii architektury nowoczesnej.

Naukowa porażka historyków i teoretyków miała dość konkretne konsekwencje materialne. Na Ukrainie niepokonane w latach powojennych, negatywne nastawienie do dziedzictwa modernizmu międzywojennego, doprowadziło do niekontrolowanych przebudów i zniekształceń setek obiektów – budynków mieszkalnych i dydaktycznych, klubów robotniczych, zespołów fabrycznych. Zabytki, nawet te największe, nie mając statusu chronionego, były nadbudowywane i przebudowywane, traciły oryginalne detale – zegary, balkony, ogrodzenia, kraty witrażowe. Charakterystyczne jest, że nawet słynny na cały świat budynek Derzhpromu (Gospromu) dopiero w 1980 r. po raz pierwszy otrzymał status zabytku, i to „zabytku o znaczeniu lokalnym”. Przez wspomnianą już nieudaną odbudowę

5. Pałac Kultury Kolejarzy, ul. Bolshaya Panasovskaya 83a, Charków, Dmitriev A.I., 1928-32. Zdjęcie autora

5. Palace of Culture of Railway Workers. Ul. Bolshaya Panasovskaya, 83a, Kharkiv. AI Dmitriev., 1928-32. Photo of the author

po wojnie został oszczędzony wspaniały gmach Domu Projektów w Charkowie.

Ale nawet status pomnika nie gwarantuje zachowania obiektów dziedzictwa modernistycznego. Wspaniały konstruktywistyczny budynek automatycznej centrali telefonicznej (il. 8, architekt P.I. Frolov, 1929-1930), będący ważnym elementem kompleksu rządowego stolicy, w latach 80. XX wieku został wpisany do rejestru zabytków architektury. Nie przeszkodziło to później, w latach 90., nadbudować go „z zachowaniem stylistyki zabytku”. Nadbudowę usankcjonowały lokalne władze architektoniczne odpowiedzialne za ochronę dziedzictwa historycznego.

Aby dokonać jakościowej zmiany sytuacji, ukraińską awangardę architektoniczną, a w szczególności historię i osiągnięcia konstruktywizmu na Ukrainie, należy rozpatrywać w ramach dużego, długofalowego – i dość kosztownego – projektu kulturowego i informacyjnego. W przeciwnym razie spuścizna ta może łatwo przejść do kategorii archeologii architektonicznej: atrakcje popadną w ruinę zanim ich wartość zostanie odpowiednio doceniona. Ukraina i Charków do tej pory poczyniły znaczące kroki jedynie w ramach tego ostatniego, smutnego scenariusza. Architektura charkowska lat 20. i początku lat 30. XX w. szybkimi krokami zbliża się do całkowitego rozpadu fizycznego.

Zespół placu Wolności w Charkowie (przed 1991 r. – placu Dzierżyńskiego) i jego perła – gmach Domu Przemysłu Państwowego – są dziś zjawiskiem globalnym tylko ze względu na gigantyczny rozmiar. Derzhprom (Gosprom) jest absolutnie największą realizacją wczesnego modernizmu na świecie. Gmach ten jest

10. Buriak A., *ZSRR 1955-1965. Industrialna urbanistyka z polityczną „odwilżą” w tle*, [w:] *Architektura XX wieku do lat sześćdziesiątych i jej ochrona w Gdyni i w Europie*, wyd. Urząd Miasta Gdyni, Gdynia 2014, s. 93-96.

11. Khan-Magomedov S.O., *Arkhitektura sovetskogo avangarda* [Architektura radzieckiej awangardy], 2 tomy, wyd. Stroiizdat, Moskwa; t. 1: *Problemy formoobrazovaniya. Mastera i tehnieniya*. [Problemy formacji. Mistrzowie i nurty], 1996, s. 709; t. 2: *Sotsial'nyye problemy*. [Problemy społeczne], 2001, s. 712.

12. Khazanova V.E., *Klubnaya zhizn' i arkhitektura kluba 1917-1941* [Życie i architektura klubów 1917-1941], 2000, s.159; *Sovetskaya arkhitektura pervoy pyatiletki: Problemy goroda budushchego*. [Architektura radziecka pierwszej pięcioletki: problemy miasta przyszłości], 1980, s. 373.

13. Prace rozpoczęto w ramach opracowywania historii architektury ukraińskiej jako całości. Pod koniec lat 60. XX w. rozpoczęto publikację 26-tomowego encyklopedycznego wydania *Historii miast i wsi Ukraińskiej SRR* (Історія міст і сіл Української РСР. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968), do której weszły także zidentyfikowane do tego czasu zabytki ukraińskiej awangardy. Można również wspomnieć o wydawnictwie Седак И. Н., Дахно В.П., Писковський Ю.И. *Архитектура Советской Украины* [Architektura Ukrainy Radzieckiej], wyd. Budiwelnyk, Kijów 1987, s. 304.

6. Dneprostroy (Dnieprzańska Elektrownia Wodna) Vesnin V., Collie N., Orlov G., Andreevsky S., Korchinsky V. *Sovremennaya architektura* [Architektura nowoczesna], 1929, nr 6, s. 185-210

6. Dneprostroy (Dnieper hydroelectric power station) Vesnin V., Collie N., Orlov G., Andreevsky S., Korchinsky V. *Sovremennaya architektura* [Modern architecture]. 1929. № 6. - p. 185-210

niemal dwukrotnie większy od budynku Centrosojuzu¹⁴ zbudowanego przez Le Corbusiera w Moskwie. Ale nawet ten kubaturowy rekord jest mało znany. Nie wszyscy znawcy architektury radzieckiej lat 20. i 30. XX w. widzieli ten wspaniały kompleks na własne oczy. Na przykład w pierwszej włoskiej monografii na temat konstrukttywizmu autorstwa Vieri Quilichiego¹⁵ nie ma ani Derzhpromu, ani okrągłego placu, ani żadnej wzmianki o ukraińskim modernizmie architektonicznym w ogóle. A przecież znaczenie tego zespołu dla epoki światowych wojen i rewolucji można porównać do znaczenia rzymskiego placu św. Piotra dla okresu baroku.

Właśnie to porównanie pozwala oszacować skalę proponowanego programu w ramach rekonstrukcji narodowego „muzeum” architektonicznego. Podobnie jak katedra i plac św. Piotra, Derzhprom i okrągły plac w Charkowie mają rzeczywiste znaczenie jedynie w kontekście. Są to, odpowiednio, historyczne i architektoniczne konteksty rekonstrukcji Rzymu papieskiego oraz kształtowania stołecznego centrum Charkowa, czyli włoskiego baroku oraz, prawdopodobnie, radzieckiego konstrukttywizmu (lub ukraińskiej awangardy?). Stylistyczna atrybucja zabytków awangardy ukraińskiej nie jest w pełni opracowana. Prace te rozpoczęli wspólnie ukraińscy i polscy badacze we Lwowie. W 2006 r. ukazała się drukiem wspólna monografia Lilii Onischenko-Shvets i nieżyjącej już Romany Cielątkowskiej *Detal architektury mieszkaniowej Lwowa XIX i XX wieku*, w której poczesne miejsce zajął „konstrukttywizm lwowski”¹⁶. Ale na wschodzie Ukrainy architektura międzywojnia nadal pozostaje dla historii architektury ziemią dziewiczą.

To tradycja radziecka odnosi architekturę charkowską lat 20. i początku lat 30. XX w. do konstrukttywizmu. Najnowsze publikacje, w tym artykuły naukowców z katedry Podstaw Architektury HNUBA, gdzie atrybucję tę ostrożnie poddano w wątpliwość, zostały początkowo przyjęte w środowisku zawodowym z rezerwą. Jednak niemal w tym samym czasie i niezależnie od charkowian, profesor Vladimir Hight,

dyrektor Instytutu Badawczego Teorii Architektury i Urbanistyki w Moskwie, zdecydowanie określił Derzhprom jako zabytek architektury art déco¹⁷. Wydaje się, że w trakcie tworzenia naukowo ugruntowanego obrazu badanego okresu zajdzie potrzeba zasadniczej zmiany zwyczajowych ocen oraz przeprowadzenia dogłębnej restrukturyzacji narodowego „muzeum” architektonicznego.

W radzieckiej i post-radzieckiej wersji historii architektury nowoczesnej przyjęto punkt widzenia, zgodnie z którym konstrukttywizm jest twórczą koncepcją Zjednoczenia Architektów Współczesnych¹⁸, a także twórczą praktyką stowarzyszenia OSA i architektów, którzy do niego przystąpili¹⁹. Wybitni moskiewscy architekci tej samej epoki, Nikolai Ladovsky i Konstantin Melnikov, z całą swoją awangardową presją, reprezentują inną architekturę, nie tak sztywno logiczną i mniej wyrafinowaną pod względem formalnym, „nie-konstrukttywizm”.

Z tego punktu widzenia do „czystego”, ortodoksyjnego konstrukttywizmu można w Charkowie zaliczyć tylko realizacje autorów związanych z grupą Ginzburga:

- hotel Internacjonal (1923-27, arch. Grigory Yanovitsky, szef ukraińskiego oddziału OSA; po wojnie hotel został przebudowany przez autora z wprowadzeniem dekoracyjnych elementów pochodzących z porządków architektonicznych);

- Klub Budowniczych (architekci to członkowie OSA: charkowianie Yakov Steinberg i Ivan Malozemov, moskwianin Ignatius Milinis, 1928; budynek został nie do poznania zniekształcony odbudową na początku lat 60. XX w.);

- Poczta Główna na placu Dworcowym (1930, projekt Arkady Mordvinov, który znajdował się pod silnym wpływem konstrukttywizmu, chociaż nie był absolwentem uczelni Wchutiemas, a ukończył w tymże 1930 r. studia na Wydziale Inżynierii Lądowej Moskiewskiej Wyższej Szkoły Technicznej (MWTU).

Obiekty te spełniają kryteria konstrukttywizmu jako stylu: asymetryczne fasady, funkcjonalne plany, kompozycja zbudowana na przecięciu brył geometrycznych, okna „leżące”, kontrast witraży ze ślepyimi płaszczyznami betonu²⁰.

Zdecydowanie mniej pewna jest stylistyczna atrybucja zabytków „okrągłego placu” w centrum rządowym. Budynki te, zwłaszcza Derzhprom i Dom Projektów Sergeia Serafimova (oczywiście przed przebudową z 1960 r.) są zabytkami o znaczeniu światowym. Klasyk „drugiej fali” rosyjskiego modernizmu architektonicznego Felix Novikov wykrzyknął kiedyś podczas rozmowy z architektami w Charkowie: „Podobnie jak

14. Le Corbusier, *Projekt domu Tsentrosoyuza v Moskve* [Projekt domu Centrosojuzu w Moskwie], [w:] *Sovremennaya architektura* [Architektura nowoczesna], nr 6, 1928, s. 177-181.

15. Quilici V., *Costruttivismo*, wyd. Laterza, Rzym 1991, s. 214.

16. Cielątkowska R., Onischenko-Shvets L. *Detal architektury mieszkaniowej Lwowa XIX i XX wieku*, Gdańsk 2006, s. 440.

17. Hight V., *Zdaniye Gosproma – shedevr sovetskogo Ar-deko* [Budynek Gospromu [Derzhpromu] jako arcydzieło radzieckiego art déco], [w:] *Traditsiya ta novatsiya u vyshchiiy arkhitekturno-khudozhniiy osviti* [Tradycje i innowacje w szkolnictwie wyższym z zakresu architektury i sztuki], wyd. KhDADM, Charków 2005, nr 6, s. 65-66.

18. Ginzburg M., *Konstruktivizm kak metod laboratornoy i pedagogicheskoy raboty* [Konstrukttywizm jako metoda pracy laboratoryjnej i pedagogicznej], [w:] *Sovremennaya architektura* [Architektura nowoczesna], 1927, nr 6, s. 160-166.

19. Buryak A., Kraizer I. *Stylistic attribution of the Dzerzhinsky square (presently Freedom square [Ploshchad Svobody] in Kharkov)*, [w:] *Heritage at risk. Special. The soviet heritage and European modernism*, Berlin 2007, s. 80-85.

20. Buriak A., *Luksus wertykalny / Oblicza modernizmu w architekturze*, [w:] *Paradygmat w architekturze modernizmu XX wieku*, Katowice 2013, s. 21-22.

Partenon w Atenach jest miejscem pielgrzymek dla architektów wszech czasów, tak Derzhprom powinien być celem zawodowych pielgrzymek architektów XX wieku!²¹ Ale stylistyczne cechy tych ogromnych gmachów, przy pewnym podobieństwie ich morfogenezy do konstruktywizmu, wykazują jednak istotne różnice względem zasad stowarzyszenia OSA.

Kompozycja Derzhpromu oparta jest na złożonej symetrii wieloosiowej. Fasady – główna, tylna i boczne – są symetryczne, podobnie jak kompozycja każdego z trzech głównych budynków połączonych przez gigantyczne łuki-mosty; każdy z łuków jest również symetryczny. Całość przekształca się w złożony rytmiczny rysunek trójwymiarowego ornamentu kubistycznego, podobnego do wymyślnie rozczłonowanego i wielokrotnie powtarzanego „architektonu” – jednego z ulubionych motywów dekoracyjnych stylu art déco²².

Jak mówił sam autor: „Próbowałem zaprojektować Dom Przemysłu Państwowego w Charkowie jako część zorganizowanego świata, pokazać fabrykę, która stała się pałacem”²³. Takie podejście do kompozycji jest dalekie od konstruktywizmu jako „metody pracy laboratoryjnej”, ale jest raczej bardzo bliskie „historycznemu optymizmowi” art déco.

Charków, jako największe laboratorium architektury nowoczesnej pierwszego trzydziestolecia XX w., potrzebuje wsparcia, by móc ocalić wartościowe dziedzictwo okresu stołecznego. Wsparcie to może stać się realne tylko wtedy, gdy zostaną spełnione współczesne wymogi dotyczące badania i opisywania tych obiektów, niezbędne do utrzymania ich rangi jako zabytków²⁴. Spełnienie tych wymogów należy realizować systematycznie na wszystkich powiązanych ze sobą poziomach tworzenia wiedzy historycznej i architektonicznej obejmujących:

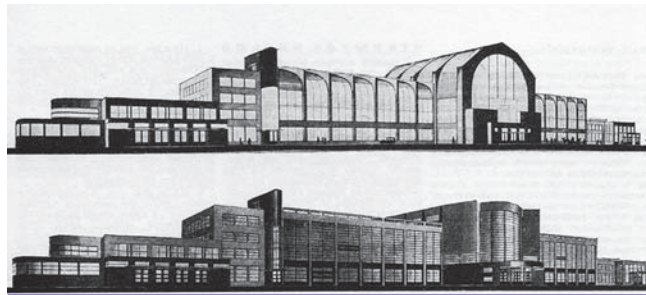
- historyczno-architektoniczne oraz historyczno-kulturowe studia nad spuścizną okresu stołecznego Charkowa;
- upowszechnianie wiedzy naukowej na temat tego dziedzictwa, z uwzględnieniem specyfiki różnych grup docelowych na Ukrainie i za granicą;
- uwzględnienie w profesjonalnych podręcznikach architektonicznych, literaturze edukacyjnej dla uniwersytetów z kierunków humanistycznych i inżynierjno-technicznych, a także dla szkół ogólnokształcących; dostosowanie przewodników i podręczników; prowadzenie szerokiej kampanii edukacyjnej i popularyzatorskiej w prasie i mediach elektronicznych, itp.;
- dokumentacja zabytków i ich zespołów zgodnie ze standardami opracowanymi przez ICOMOS i DOCOMOMO;
- na podstawie zgromadzonej wiedzy naukowej

21. A. Buryak był świadkiem i uczestnikiem tej rozmowy, która odbyła się pod koniec lat 70. XX w.

22. Gan A., *Spravka o Kazimire Malewicze* [Informacja o Kazimierzu Malewiczu], [w:] *Sovremennaya arkhitektura* [Architektura nowoczesna], 1927, nr 3, s. 104-106.

23. Nikolenko T., *Predvoskhischeniye budushchego. Dom Gospromyshlennosti v Khar'kove* [Antycypacja przyszłości. Dom Przemysłu Państwowego w Charkowie], [w:] *Architecture of the USSR*, 1984, nr 3, s. 101-105.

24. Buryak A., *Gorodskaya istoriko-kul'turnaya sreda i gumanizatsiya zastryoyki* [Miejskie środowisko historyczno-kulturalne i humanizacja zabudowy], [w:] *Materiały międzynarodowej konferencji „Urban Culture and the Metropolitan Environment”*, Charków, 28-31 października 2008, [w:] *Traditsiyi i novatsiyi u vyshchihy arkhitekturno-khudozhniy osviti* [Tradycje i innowacje w szkolnictwie wyższym z zakresu architektury i sztuki], wyd. KDADM, Charków, nr 3/2010, s. 175-177.

7. Dworzec kolejowy w Kijowie, Rotert P., Shteinberg Y., Magulenko F. *Sovremennaya architektura* [Architektura nowoczesna], 1928, nr 3, s. 91

7. Railway Station in Kyiv. Rotert P., Shteinberg Y., Magulenko F. *Sovremennaya arkhitektura* [Modern architecture]. 1928. № 3. - p. 91

i dokumentacji dowodowej – włączenie budynków i zespołów do rejestrów zabytków na odpowiednim poziomie (lokalnym, krajowym i finalnie na listę światowego dziedzictwa UNESCO);

- odzwierciedlenie wartości i rangi zabytków w ustawodawstwie lokalnym, przede wszystkim w systemie planów zagospodarowania; nadanie statusu chronionego miastu i wybranym strefom/obszaram;
- uwzględnienie wartości nowoczesnego dziedzictwa kulturowego we współpracy z ludnością oraz w podziale zasobów budżetów lokalnych.

Historyczne losy dziedzictwa ukraińskiej awangardy architektonicznej są bezpośrednio związane z obecnym stanem powstawania wiedzy historyczno-architektonicznej. Jak wynika z niniejszej analizy przypadku wdrażanie skutecznych programów ochrony i wykorzystywania zabytków architektury nowoczesnej wymaga rzetelnego i głębokiego przygotowania badawczego, a i szerzej – epistemologicznego, tzn. gromadzenia i systematyzacji specjalistycznej wiedzy o dziejach ukraińskiej awangardy w architekturze. Przygotowania te, przy odpowiednim zrozumieniu ze strony władz państwowych i lokalnych, można przeprowadzać przez kumulację sił ukraińskich uniwersytetów, naukowców z uczelni architektonicznych i artystycznych, organizacji społecznych, zwłaszcza ICOMOS, DOCOMOMO i Narodowego Związku Architektów Ukrainy, a także ukraińskich Towarzystw Historycznego i Geograficznego oraz Narodowego Związku Krajoznawców.

8. Budynek automatycznej centrali telefonicznej, ul. Wolności 9, Charków, Frolov P., 1929-1930 (zdjęcie z archiwum A. Bouryaka)

8. The building of an automatic telephone exchange, st. Freedom, 9, Kharkov, Frolov P., 1929-1930. (photo from A. Buryak's archive)

Why the magnificent architecture of early Ukrainian modernism is little known in the world and is not popular in Ukraine

Summary

From the mid 1920s till the mid 1930s Ukraine was one of the most interesting laboratories of the Contemporary Movement. The scale of construction, architecture and urbanism of Ukrainian modernism significantly exceeded other European countries, giving way only to Russia. At the same time, there was very little coverage of this work in professional press or in the USSR and abroad.

The world's largest projects of early modernism were created in the structure of the government complex in Kharkiv, the then capital of Ukrainian SSR: the unique complex of the State Industry House (Derzhprom), the House of Design Organizations, the Main Post Office, hotel "International", the Palace of Culture for Railway Workers and many others. At the same time modernist buildings of institutes and trusts, housing complexes in the new centre and near the "linear city" factories on Moskovsky avenue were constructed. The architecture of the period of the first capital has the generalized name of "Kharkiv constructivism". Intensive modernist housing and socio-cultural development took place in other industrial centres as well – in Dnipropetrovsk, Kyiv, Lugansk, Odesa and Zaporizhia.

But only the Dnieper hydroelectric station, a relatively small Builders Club, and the Musical Theatre in Kharkiv which was never built – i.e. buildings and projects of Moscow's constructivists, members of the Association of Contemporary Architects (OSA) – were mentioned by architectural press. They were covered first of all by the "SA" magazine – the main speaker of constructivism. The West also learned about the achievements of the Soviet architectural avant-garde from the words of constructivists. Architectural maga-

zines of the twenties were not the general media, they were advocates of opposing creative groups, promoting "own" works with the achievements of "others" delicately hushed up at best.

Many prominent monuments of Ukrainian modernist architecture have suffered during the Second World War and were restored in a different, classicizing style. In Kharkiv this was the fate of the House of Projects and the House of Cooperation, "International" hotel and the constructivist complex of the Civil Engineering Institute (arch. Y. Steinberg). Huge buildings, after changing their stylistics, ceased to exist as examples of modern architecture.

About the research. It seemed that at the beginning of the 1970s, after the first studies of constructivist architecture were published in Moscow, studying Ukrainian masterpieces was finally going to go well. But by the middle of the decade research programmes on the avant-garde were silently strangled "from above". Again for a long time Ukrainian constructivism had lost its chance to survive in the history of modern architecture.

The negativistic attitude towards the heritage of interwar modernism has led to uncontrolled restructuring and distortion of hundreds of buildings – residential and educational buildings, workers' clubs and factory complexes. The authors intend to discuss the content and structure of the nationwide programme of research, documentation and restoration of the masterpieces of inter-war architectural modernism in Ukraine (including, of course, examples of Polish constructivism and Art Deco in the western regions of Ukraine, as the most valuable national heritage). ■